

ERİL YURTTAŞLIKTAN EŞİT YURTTAŞLIĞA: AZERBAJCAN’DA KADINLARIN SİYASAL KATILIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Esra SİPAHI

ebsipahi@konya.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6277-8027

Bahar ÖZSOY

bhr_ozsoy_27@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-6667-6789

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi

Received: 17.04.2020

Kabul Tarihi

Accepted: 12.06.2020

FROM MASCULINE CITIZENSHIP TO EQUAL CITIZENSHIP: AN EVALUATION ON THE POLITICAL PARTICIPATION OF WOMEN IN AZERBAIJAN

ÖZ

Cinsiyet eşitsizliğinin belirgin bir şekilde hissedildiği günümüzde kadınlara yönelik ayrımcılık özel ve kamusal yaşamın her alanına sirayet etmiş durumdadır. Ataerkil toplum yapısına sahip ülkelerde kamusal alanda yer alabilen kadınların oranları incelendiğinde özellikle siyasette eril bir görünüm göze çarpmaktadır. Buna karşın ataerkil toplum özelliğine sahip ülkelerden biri olarak Azerbaycan’ın tarihi incelendiğinde yönetim ve siyaset kademelerinde kadınların ön planda olduğu görülmektedir. Rus hakimiyeti öncesinde Tomris, Sara Hatun, Taçlı Hatun gibi öncü kadınlar siyasi yaşamda etkin rol alırlarken, Sovyet döneminde de kamusal alanlarda kadın görünürlüğü belirgindir. Günümüzde nüfusun yarısından fazlasını oluşturan kadınlar Azerbaycan’da bağımsızlığın ilan edilmesinden bu yana eğitimden istihdama toplumsal yaşamın her alanında yer almaya artarak devam etmektedir. Bilindiği gibi 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920)’nin varisidir. İçinde bulunduğu coğrafyada ilk olarak 1918 yılında, birçok Batılı ülkeden çok daha erken bir tarihte Azerbaycan’da kadınlara seçme-seçilme hakkı tanınmıştır. Bu durum Azerbaycan’a “siyasette kadın temsili” konusunda özel bir sorumluluk yüklemektedir. “Acaba, ataerkil toplum yapısının sürdüğü Azerbaycan’da, 100 yıllık bir geçmişi olan bu sürece rağmen kadınlar, temsil ve katılım noktasında ne durumdadır?” sorusundan yola çıkan bu çalışma ile Azerbaycan’da merkezi düzeyde kadın görünürlüğü değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, ülkede çeşitli göstergelerde, siyasette ve yönetimde kadının durumu resmi istatistiksel veriler ve uluslararası raporlar ışığında analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, siyasal katılım, kadın, yerel yönetim, merkezi yönetim

ABSTRACT

Today, where gender inequality is felt clearly, discrimination against women has spread to all areas of private and public life. When the proportions of women who can take part in the public sphere in countries with patriarchal social structure are examined, it is seen that especially the masculine appearance of politics prevails. Despite that when the history of Azerbaijan is examined which is one of the countries with patriarchal social characteristics, it is perceived that women are at the forefront in the management and politics levels. While leading women such as Tomris, Sara Hatun and Taçlı Hatun played an active role in political life before Russian domination. It is also possible to see women in public sphere in the Soviet period. Today, women who consist of more than half of the population, have been increasingly taking part in all areas of social life, from education to employment since the declaration of independence in Azerbaijan. As it is known, Azerbaijan, which gained its independence in 1991, is inherited from the Azerbaijan Democratic Republic (1918-1920). In the geography in which it is located, women were given the right to vote and be elected in 1918, much earlier than many Western countries, during the People's Republic era. This situation imposes a special responsibility to Azerbaijan on “representation of women in politics”. With this study based on the question, “In Azerbaijan, where the patriarchal social structure continues, despite this process with 100-year history, how are women at the point of representation and participation?” women’s visibility at the central level is evaluated. In this context, the situation of women in various indicators, politics and management in the country is analyzed in the light of official statistical data and international reports.

Keywords: Azerbaijan, political participation, women, local government, central government

GİRİŞ

Fizyolojik farklılığın toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dönüştürülmesi nedeni ile toplum içinde kadın ikincil bir konuma getirilmiş olduğundan, kadınlar yüzyıllardır eşit ve adil bir dünya için mücadele etmektedirler. İş bölümünde toplayıcılık görevini üstlendiği ilkel dönemlerden “öteki” olarak adlandırıldığı erkek egemen toplum yapısına geçiş sürecinde değersizleştirilen kadın, özel ve kamusal alanda hep daha azına mecbur edilmiş ve tahakküm altında tutulmuştur.

Sanayi devrimi, düşünsel ilerlemeler ve teknolojik gelişmeler gibi dönüşümler kadının yaşamı üzerinde birtakım etkilere yol açmış olsa da, çoğu zaman hakların elde edilmesi için kadınlar erkeklerden çok daha fazla mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Öyle ki, 1789 yılında Fransız İhtilali ile birlikte yayılan eşitlik, demokrasi ve özgürlük gibi temel insan hakları kadınları kapsamayınca 1791 yılında Olympe Gouges tarafından “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirisi” hazırlanmış ve bu bildiri kadın hakları mücadelesi için bir milat olmuştur. Bütün uğraşlara karşın yurttaşlığın temel simgesi sayılan oy verme hakkı ise ancak 19. yüzyılda - oldukça zorlu bir çabanın ardından- elde edilebilmiştir. Daha sonra seçme hakkına seçilme hakkı da eklenmiş, kadınlara aktif siyasetin yolu da böylelikle açılmıştır. Ne var ki, geçen 200 yıllık zamana karşın birçok ülkede halen kadınlar seçilme hakkını gerektiği ölçüde kullan(a)mamakta ve siyasal katılım düzeyleri “oy verme” ile sınırlı kalmaktadır.

Özellikle de demokrasinin tüm değerleri ve kuralları ile henüz yerleşmemiş olduğu toplumlarda kadınların siyasetteki görünürlüğü son derece düşük düzeydedir. Demokratik sorunlara bir de ataerkil toplum düzeninin eklenildiği toplumlarda; kadına anne olma, eş olma gibi birbirinden farklı rol ve sorumluluklar verilmiştir. Bunun yanında dinsel ve toplumsal değer yargıları bağlamında da kadın bireysel kimliğinden uzaklaştırılarak, eril toplumsal yapı tarafından “sınırları belirlenmiş” bir özel ve kamusal alana sıkıştırılmış durumdadır.

Sözü edilen toplumlardan biri de Azerbaycan toplumdur. Ancak, geleneksel eril rol ve değerlerin devam ettirildiği Azerbaycan’ın çalkantılı siyasal tarihi içinde zaman zaman Natevan gibi güçlü kadın liderlerin de ortaya çıktığına tanıklık edilmektedir. Yine, 23 ay varlık gösteren Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde, kadınlar için getirilen kimi yasal düzenlemelerle gündelik yaşamın her alanında kadın sorunlarının ortadan kaldırılması için çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bağımsızlık sonrası dönemde de kadınların siyasetteki görünürlüğünün önünü açan yasal düzenlemeler yapılmıştır. Denilebilir ki Azerbaycan, kadınlara siyaset yolunun açılmasında birçok ülkeden önce harekete geçmiştir. Bununla birlikte, siyasette kadın görünürlüğü açısından yaklaşık yüz yıllık bir deneyimi olan Azerbaycan’da acaba kadınlar gerçekten siyasette aktif olarak bulunmakta mıdır, yoksa katılımları oy verme davranışının ötesine geçmemekte midir? sorusu cevap beklemektedir. Bu sorudan yola çıkan çalışmada, birçok “demokratik” ülkeden çok daha önce, 1918 yılında, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanımış bir ülkenin varisi olan Azerbaycan’da siyaset ve yönetim kademelerindeki kadın görünürlüğünün durumu analiz edilmektedir. Ancak belirtmelidir ki, çalışma uluslararası kuruluşların ve Azerbaycan’ın resmî kurumlarının istatistiksel verilerine dayandırılmaktadır ve kurumlardan elde edilebilen verilerin güncelliği ve güvenilirliği ile sınırlıdır.

KADIN HAKLARININ GELİŞİMİ VE ÇEŞİTLİ GÖSTERGELERDE KADIN

İlkel toplum düzeninde göçebe bir yaşam sürdürülmüş, temel ekonomik etkinlik avcılık ve toplayıcılık üzerine kurulmuştur. Söz konusu ekonomik düzende avcılık görevi erkeğe düşerken kadın, genel olarak

toplayıcılık yapmıştır. Bu dönemde kadına saygı duyulmuş ve kadın, anne olmasından da kaynaklanan bir ayrıcalığa sahip olmuştur. Tarım toplumuna geçilmesiyle birlikte, üretim koşullarının değişiminin yanında, kadının konumu da değişmeye başlamış; artan mülkiyetin sahibi olarak erkek görülmüş ve böylece günümüzün erkek egemen toplum anlayışı yerleşik düzenin oluşmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır (Afşar ve Öğrekçi, 2015:72; Sipahi ve Özsoy, 2015:29-30). Tarım toplumunda kadın ne özel alanda ne de kamusal alanda eskisi gibi özgür olamamıştır. İnsanlık tarihinin karanlık bir evresi olarak tanımlayabileceğimiz Orta Çağ'da ise kadının durumu daha da kötüleşmiş ve kadın, sınıfsal ayrımın en alt katmanlarında yer almıştır.

Aydınlanma çağı ile birlikte sosyal, kültürel ve düşünsel alanda meydana gelen yenilikler kadın yaşamını etkilemiş, birçok ülkede kadınlar toplumsal yaşamda yer edinmeye çalışmışlardır. Gelişen yaşam ve teknoloji olanakları "hak" konusuna yönelik taleplerin artmasını sağlamıştır. Bireysel olarak insanın değer kazanması sorunların çözümü için bir kapı aralarken, siyah-beyaz, kadın-erkek, zengin-fakir gibi sınıflamalar elde edilen hakların belirli gruplara yönelik olmasına neden olmuştur. Öyle ki, 18.yüzyılda halâ köle olarak görülen kadın, erkeğin korumasına muhtaç ve ona hizmet etmekle yükümlü bir hizmetçiden öteye gidememiştir (Sipahi ve Özsoy, 2015:32). Amerikan ve Fransız Devrimlerinin etkisiyle yayılan eşitlik, özgürlük gibi hak talepleri başarı ile sonuçlanmış, fakat bu başarının sonuçlarından da kadınlar erkekler gibi faydalanamamışlardır. Kadın haklarının kazanılması açısından başarısız olarak değerlendirilebilecek olan söz konusu devrimler sonrasında toplumsal yaşamda bir mücadeleye giren kadınlar, istek ve beklentilerini korkusuzca dile getirmeye başlamışlardır. Bu kapsamda söz konusu taleplere yönelik çabaların Fransız Devrimi sonrasında Olympe de Gouges, Mary Wollstonecraft gibi feminist kadınlar tarafından başlatıldığı bilinmektedir (Bessieres and Ni~dzwiecki, 1991: 12-13; Racz, 1952:155-156). Erkeklerle eşit eğitim ve eşit yurttaşlık taleplerinin yükseldiği bu dönem, istek ve beklentilerin örgütlü bir hale dönüşmesini sağlamıştır.¹ Çabaların en büyük başarısı ise kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması olmuş; böylece en azından kadınların penceresinden ve daha yüksek sesle siyasi, ekonomik ve toplumsal hakların talep edilmesinin önü açılmıştır. Yine de, söz konusu hakkın -kadına tanınmış olmasına rağmen- kadınlar tarafından eşit, adil ve özgür bir şekilde kullanıldığını söylemek zordur. Zira, günümüzde dünya genelindeki parlamentolarda her beş üyeden sadece biri kadındır ve kadınlar büyük ölçüde hükümetin yürütme erklerinden dışlanmaktadır (UN, 2015).

20.yüzyılda eşit siyasal haklar elde etmiş olan kadınlara yönelik özel bir ilgi oluşmamış; birçok uluslararası bildirme ve belge cinsiyete yönelik hassasiyet konusunda yetersiz kalmıştır (Berktaş, 2004a:8). 1960-1970 arasında ortaya çıkan ikinci dalga feminist hareketle birlikte kadının toplumsal konumu tekrar sorgulanmış, kadınların eşitlik talepleri merkezine doğrudan kadını koyarak yeniden gündeme gelmeye başlamıştır (Çaha, 2001). Söz konusu süreçte atılan en önemli adımlardan biri BM tarafından 1979 yılında Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)'nin üye ülkelerin imzasına açılması olmuştur. Doğrudan kadın sorunlarına odaklanan CEDAW, var olan hukuksal metin ve önlemlerin yeterli olmadığını göstermesi açısından önemli bir belgedir.

Ekonomik ve teknolojik gelişmelerin toplumsal yaşamı derinden etkilediği ve literatürde genellikle dünyanın bir köy haline dönüşmesi olarak ifade edilen küreselleşme çağında da kadınların eşit ve adil şartlarda olduğunu söylemek zordur. Refah seviyesi yüksek toplumlarda kadınlar siyasi, ekonomik, sağlık, eğitim gibi

¹Feminist hareketin düşünsel gelişimi oldukça geniş bir konu olduğundan, kapsam sınırlılığı gereği bu çalışmada konuya değinilmekle yetinilmiştir.

göstergelerde daha yüksek seviyelerde yer alırken; gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde söz konusu göstergelerde kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik makası hala açıktır.²

Kadınların içinde bulunduğu eşitsizlik durumlarını temel göstergeler bağlamında şu şekilde sınıflandırmak olanaklıdır:

i. Yoksulluk: Temel göstergeler çerçevesinde bakıldığında günümüzde yoksulluğun kadınların karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri olduğu görülmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yüksek düzeyde olan yoksulluk verilerine göre yaklaşık 600 milyon insan günde 1,90 dolardan daha az bir gelirle yaşamaktadır (UNDP, 2019). Bu oranın büyük çoğunluğunun ise kadın ve çocuklardan oluştuğu düşünülmektedir. Dünya Bankası'nın Yoksulluk ve Eşitlik Küresel Uygulaması ve Toplumsal Cinsiyet Küresel Teması tarafından 2018 yılında geliştirilen ve 89 ülkeyi kapsayan³ küresel olarak uyumlu hane halkı anket verilerine göre 20-34 yaşları arasında eğitime ve istihdama erişimin sınırlı olması, ücretsiz aile işçiliği gibi şartların etkisi ile kadınların erkeklerden daha yoksul olma olasılığının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ankette 25-34 yaşları arasındaki her 100 erkeğe karşı 120 kadının yoksul hanelerde yaşadığı belirlenmiştir. Yine söz konusu araştırma verilerine göre, boşanma ve ayrılık gibi durumlar kadınları erkeklerden daha fazla olumsuz etkilemektedir. 18-49 yaş grubundaki boşanmış kadınların, aynı yaş grubundaki boşanmış erkeklerden iki kat daha fazla yoksul olma olasılığı vardır. Yaşanılan çevre kadın yoksulluğunu etkileyen bir diğer etmen olup kırsal alanlarda kadın yoksulluğu artmaktadır (World Bank Group, 2018). Bunun yanında kişinin doğduğu veya yaşadığı ülke de büyük ölçüde gelirini belirlemektedir. Örnek olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde en alt gelir grubundaki bireylerin yüzde 5'i hala dünya nüfusunun yüzde 68'inden daha zengindir (UN General Assembly, 2019:7). Bu durum kuşkusuz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadın yoksulluğu düzeyine de etki etmektedir.

ii. İstihdam: Kadınların mevcut durumlarına yönelik göstergelerden bir diğeri istihdam oranlarıdır. Kadınların istihdama katılım oranlarında son yıllarda dikkate değer bir artış olmasına karşın halen yönetim ve üst düzey katmanlardaki kadın görünürlüğü oldukça düşük seviyededir. Küresel olarak, üst düzey özel sektör yöneticilerinin ve kamu sektörü yetkililerinin sadece yüzde 36'sı kadındır. Yüzde 78 erkeğe kıyasla yetişkin kadınların sadece yüzde 55'i işgücü piyasasındadır. İstihdam oranlarındaki bu eşitsizlik ücretlere de yansımakta, kadın-erkek arasındaki ücret farkı %40'ı aşmaktadır (World Economic Forum, 2019). İşgücü piyasasındaki düşük kadın görünürlüğünü etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Örneğin birçok ülkede ayrımcı sosyal normlar ve ataerkil cinsiyet anlayışı kadınları özel alanın sınırları içine hapsedmekte ve çoğunlukla onların kamusal alanda varlık göstermelerine engel olmaktadır (UN General Assembly, 2019:4).

iii. Eğitim: Günümüzde kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliğin azaldığı göstergelerden biri de eğitimidir. İlkokul çağındaki 58 milyon çocuk dünya çapında okula gitmemekte ve bunların yarısından fazlasını kız çocukları oluşturmaktadır. Bu oranın ise yaklaşık dörtte üçü Sahra altı Afrika ve Güney Asya'da bulunmaktadır. 15 yaş ve üstü 781 milyon kişinin okuma yazma bilmediği tahmin edilmekte⁴ ve bu oranın yaklaşık üçte ikisini de yine kadınlar oluşturmaktadır. Cinsiyet eşitsizliği yükseköğretim düzeyinde

²Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayımlanan ve ülkelerin toplumsal cinsiyet eksenindeki eşitsizliklerini ve ülkelerin bu konudaki gelişmelerini takip eden Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu'nun son verilerine göre, eşitsizlik makası daralmakla birlikte kadın ve erkek arasında halâ %31,4 cinsiyet farkı bulunmaktadır (World Economic Forum, 2019).

³Söz konusu verilerde gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun yaklaşık yüzde 84'ü temsil edilmektedir.

⁴Dünya Ekonomik Forumu 2019 yılı verilerine göre ise 15-24 yaş arası kızların yüzde 10'u okuma yazma bilmemekte ve bu oran gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmaktadır.

azalmakta, hatta küresel olarak kadınların yükseköğretime katılım oranları neredeyse tüm gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerin yarısında erkek katılım oranlarını aşmaktadır. Bununla birlikte, kadınların bilim, mühendislik, imalat ve inşaat ile ilgili alanlarda oldukça az varlık gösterdiği gözlemlenmektedir (UN, 2015).

iv.Sağlık: Kadın sorunlarının en fazla olduğu göstergelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Kadınların maruz kaldıkları şiddet ve suç olayları ya da çocuk gelin, kadın sünneti gibi sosyolojik olgular da kadınların sağlık sorunlarını olumsuz etkileyen gerçeklikler olarak mevcut sağlık sorunlarına eklenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü verileri kadın sağlığına yönelik çarpıcı rakamlar ile dikkat çekmektedir. Küresel olarak 2017'de yeni HIV enfeksiyonlarının görülme oranı erkeklerde kadınlardan 1.09 kat daha fazla olmasına karşın Sahra altı Afrika'da görülme sıklığı kadınlarda erkeklerden 1.27 kat daha fazladır. Dünya çapında, 2013 yılında, 15-49 yaş arası kadınların ve kızların %35'inin yaşamları boyunca fiziksel veya cinsel, eş şiddeti veya eş dışı cinsel şiddete maruz kaldıklarını bildirdiği tahmin edilmektedir (World Health Organization, 2019). Yine, bazı araştırmalar her beş kadından birinin 15 yaşından önce cinsel istismara uğradığını bildirmektedir. Kadın sağlığını olumsuz etkileyen sorunlardan biri de ergen anneliktir. Buna göre, her yıl yaklaşık 14 milyon ergen kız anne olmaktadır. Bu genç annelerin %90'ından fazlası ise gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır (World Health Organization, 2009). Kadın ve kız çocuklarının maruz kaldığı sorunlardan bir diğeri de kadın sünnetidir. 2017 yılı itibari ile uygulamanın yoğunlaştığı 30 ülkede en az 200 milyon kız çocuğu ve kadın adı geçen şiddetle karşı karşıya kalmıştır (World Health Organization, 2019).

v.Siyaset: Kadınların en az yer aldığı ve çözülmesi gereken sorunların olduğu önemli alanlardan biri de siyasettir. Parlamentolararası Birliğin 1 Ekim 2019 tarihinde yayınladığı listeye göre kadınların ulusal meclislerde temsil edilme oranı dünya ölçeğinde %24,5'dir. Yani küresel alanda sadece her dört kadından biri siyasete aktif olarak katılmaktadır. İskandinav ülkelerinde bu oran %44 ile en yüksek düzeyde iken, %16,6 ile Pasifik'te en azdır. Ülke bazında en yüksek kadın temsili ise Ruanda'da (%61,3) görülmektedir (Inter-Parliamentary Union, 2020).

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN KADININ SİYASAL KATILIMI

Fizyolojik bir farklılığa dayanan cinsiyet ayrımcılığı yüzyıllar boyunca kadının ikinci sınıf insan muamelesi görmesine sebep olmuştur. Temelde cinsiyet ayrımcılığına dayanan toplumsal cinsiyet ise "kadın ve erkek arasında sosyal veya kültürel olarak yapılandırılmış, tanımlanmış ve cinsiyetlerden birine yüklenen kimliklere, statülere, rol ve sorumluluklara dayanan ilişki" olarak ifade edilir (UNHCR, 2007). Günümüzde kadın haklarının yasal anlamda sağlanmasına karşın kadın sorunlarının çeşitlenmesi ve artmasının en önemli sebebi toplumun kadına bakış açısı olarak özetlenecek toplumsal cinsiyet olgusudur. Büyük oranda ailede şekillenen toplumsal cinsiyet algısında annelik, ev hanımlığı gibi sınırları çizilmiş bir çember içinde kadın görece daha etkin bir şekilde yaşamını idame ettirmiş ancak çemberin dışına çıkması sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Bu çerçevede oluşan özel alan-kamusal alan ayrımında erkek kamusal alanla özdeşleşirken kadın özel alanla ilişkilendirilmiştir (Aydın Yılmaz, t.y.). Böylece kamusal alan erkek egemen bir özellik sergilemiş, bu alandaki kadın görünürlüğünün artırılması konusu genellikle ihmal edilmiştir. Öyle ki, kadının yurttaş olarak sahip olduğu haklar görmezden gelinmiş bu da özellikle ataerkil toplumlarda kadını birey olmak dışındaki ikinci ya da üçüncü rollerle sınırlandırmıştır. Dahası bu rollerin yüklediği iş bölümünde kadının sorumlulukları genellikle aşağılanmış, erkek ise "üst akıl" olarak görülmüştür. Söz konusu durumun bir yansıması olarak, eşitlik ve özgürlük temelli çağdaş demokratik toplum düzeni yerleşirken kadının siyasete katılım meselesi de bir sorun alanı olarak görülmemiştir (Sumbas, 2015:106).

1789 yılında Fransız ihtilali ile eşitlik, adalet, özgürlük ve egemenlik gibi talepleri kapsayan “yurttaş” tanımının kapsamına kadınlar dahil edilmemiş, yurttaşlıktan doğan birtakım hakların erkeğe sunulması iki cinsiyet arasındaki eşitsizlik makasının açılmasına sebep olmuştur. Eşit haklara erişmek için aynı çabayı gösteren kadınlar eril zihniyetin insafına bırakılmış, neticede temel hakların elde edilmesi için kadınlar daha örgütlü ve daha fazla çaba sarf etmek; hatta zaman zaman bedel ödemek zorunda bırakılmıştır. Bu dönemde E. Cady Stanton, Susan B. Anthony, Virginia Woolf, Mary Astell, Mary Wollstonecraft gibi var olan eşitsizliği sorgulamaya çalışan kadınların sesleri duyulmaya başlamıştır. “Birinci Dalga Feminizm” olarak nitelenen dönemi ifade eden bu süreçte, kadınların temsili meselesi bir sorun olarak ilk kez gündeme getirilmiştir (Sumbas, 2015:108). Genişleyen mücadeleler sonucunda, dünyanın birçok yerinde kadınlar seçme ve seçilme hakkı başta olmak üzere belirli yasal kazanımlar elde etmiş olmakla birlikte, kadın sorunu henüz aşılabilmiş değildir.⁵

Diğer bir anlatımla, temel hakların elde edilmesi, bu hakların kadınlar tarafından eşit ve adil bir şekilde kullanıldığı anlamına gelmemektedir. Var olan eşitsizliğin giderilmesi ise kadınların kendilerine sunulan mekânsal sınırların dışına çıkması ile mümkündür. Yani, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kamusal alanda daha fazla yurttaş katılımının, kadın sivil toplum örgütlerinin daha etkin ve yaratıcı roller oynamasının ve devlet kurumlarının performansının denetlenip izlenmesinin önemli bir ögesidir ve bu, demokrasinin gelişmesinin de koşuludur (Berktaş, 2004:15). Buna karşın, uluslararası politik ve ekonomik sistemin işleyişi kadının ikincil konumu üzerine kurulmuştur (Öztürk, 2012:5-6). Çünkü siyaset yapmak kadına biçilen roller arasında değildir, hatta kadının siyasette temsili halinin bu rollerin yerine getirilmesine engel dahi olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple demografik olarak erkeklerle eşit olmalarına karşın kadınlar istihdamda, eğitimde, kamuya açık alanlarda ve ulusal ve yerel siyasette hep daha az sayıdadırlar. Söz konusu alanlar erkekler tarafından kontrol edilmekte, kadınlar çoğu kez bu sürecin nesnesi olarak kalmaktadırlar. Sonuçta, adı geçen alanlar eril özellik taşımakta; kadınların istek, ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınmaksızın sunulan hizmetler kadını özel alana daha fazla hapsedmektedir. Bu sorunların aşılmasının öncelikli yolu ise kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla varlık göstermelerinden geçmektedir.

Bu noktada 1952 yılında BM tarafından hazırlanan Kadınların Siyasal Haklarına Dair Sözleşme siyasi temsil konusunda özel olarak kadın eşitliğini vurgulaması açısından önemli bir adımdır ancak sözleşmenin eşitsizliği giderdiğini söylemek zordur (Sancar, 2018:38). Sumbas’a göre (2015:111) demokrasi ve kadın temsili arasındaki ilişki, kadınların, sadece bir kadın vatandaş olarak temsili sorunu değildir. Aynı zamanda politik bir özne ve çıkar grubu olarak kadın çıkarlarının ve kadın politik kimliğinin temsili ve görünürlüğü meselesidir.

Nitekim, nüfusun yarısını oluşturan kadınlar esas itibari ile diğer yarısını da yetiştiren bireylerdir. Parçalardan oluşan bütüne etki gücü böylesine yüksek olan bir grubun siyasal sistemin öznesi haline gelmesi beklentiden öte bir zorunluluktur. Kamusal ve özel alanda var olan sorunlara en fazla maruz kalan ve istismara en açık kesim olarak kadınların, siyasa yapma süreçlerine aktif katılımı demokrasinin bir gereği olduğu gibi onların sosyal yaşam içerisinde birden fazla rol ve sorumluluğa sahip olması sebebi ile var olan sorunların azaltılmasına yönelik pragmatik bir çözümü de içermektedir.

⁵Kadınlar büyük uğraşlar sonucunda siyasi haklarını kazanmış olsalar da, aktif siyaset alanındaki görünürlüğün artması ve kadınların üst düzey pozisyonlarda yer alması sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Örneğin dünyada kadınlara ilk seçme ve seçilme hakkı veren ülke olan Yeni Zelanda’da (1893 yılında seçme, 1919 yılında seçilme hakkı) ilk kadın başbakan ancak 1997 yılında göreve gelmiştir (Sarıkaya, 2019:1).

Daha önce birey ve yurttaş olarak dahi görülmeyen kadınlar siyaset yapım sürecinin tamamen dışına itilmişken günümüzde kadınlara yönelik vaadlere ise çoğunlukla seçim kampanyalarında yer verilmektedir. Esasen bu durum, kadınların oyunun belirleyiciliğini ve sahip oldukları potansiyel gücü de gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte kadınları sorunları çözülmesi gereken bir kesim olarak görmekten ziyade yerel ve ulusal düzeyde, bütün karar mekanizmalarında bizzat sorunların çözümünde rol alan karar alıcılar olarak konumlandırılan koşulların oluşturulması da önemlidir.

AZERBAJCAN’DA KADIN HAKLARININ GELİŞİMİ

Günümüzde Kafkasya’nın en gelişmiş ülkesi konumunda olan Azerbaycan, ataerkil toplumsal yapının devam ettiği bir ülkedir. Ülke, bağımsızlık öncesi süreçte siyasi ve demografik alanda önemli değişimlere sahne olmuştur. Bilindiği gibi Çarlık Rusyasının Kafkasya topraklarına yayılma politikasının bir sonucu olarak 19.yüzyılın başında Azerbaycan hanlıkları Rusya tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. 1813 yılında Rusya ve İran arasındaki Gülistan anlaşması ile Azerbaycan toprakları bölünme sürecine girmiş; 1828 Türkmençay anlaşması ile de Kuzey ve Güney olmak üzere Azerbaycan ikiye bölünmüştür (Shaffer, 2002:1086).

Ülke siyasi tarihinde yaşanan bu değişimler, kadın yaşamı üzerinde önemli etkileri beraberinde getirmiştir. Bu nedenle çalışmada Azerbaycan’da kadın haklarının ve görünürlüğünün gelişim süreci *Çarlık dönemi, 1918 Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi, Sovyet dönemi, 1989-1991 dönemi (bağımsızlık süreci) ve Bağımsızlık sonrası dönem* olmak üzere beş aşamada ele alınmıştır.

i.Çarlık dönemi: Bu dönemde izlenen “sömürgeci politika”nın sonucu olarak Azerbaycan halkının refah seviyesi ve ekonomik olanakları azalmıştır. Buna karşın önceleri ısınmak için kullanılan petrolün sanayi üretiminde kullanılmaya başlanması, ülkeye büyük bir sermaye akışı sağlamış; özellikle Bakü’de Rus, Fransız ve İngiliz petrol şirketlerinin sayısı hızla artmıştır (Yeşilot, 2002). Petrol endüstrisinin dünya çapında gelişim gösterdiği bu süreçte, Azerbaycan’da toplumsal hayattaki değişimler kadın yaşamı üzerinde genel itibari ile olumlu etki bırakmıştır. Buna karşın aynı dönemde zıtlıklar da artmıştır. Örneğin, istihdam piyasasında yer alan kadın sayısı artmakla birlikte, kadınlar erkeklerin kazandığının %50-80’i arasında ücret alabilmişlerdir (Nuriyeva, 2019: 266). Yine bu dönemde yeni bir eğitim sistemi oluşturulmuş olduğundan, kız okulları ve kadın sağlık okullarının açılması ile kadın okuryazarlığı ve istihdamı da bir biçimde teşvik edilmiştir (Zengin ve diğerleri, 2006:33). Kadınlara sözü edilen hizmetlerin sağlanması, büyük ölçüde petrol endüstrisinin gelişmesi ile sayıları artan Azerbaycanlı elitler sayesinde olmuştur. Bu kişilerin önde gelenlerinden biri de Hacı Zeynelabidin Tağıyev’dir. Tağıyev’in teşebbüsü ve desteği ile, Müslüman dünyasında kadınlar için Doğu’daki ilk laik kız okulu 1901 yılında Bakü’de açılmıştır. Kadın hareketinin ve ilk aktivistlerin çekirdeğini oluşturan Bolşevik Azerbaycan kadınları, orta ve alt sınıf kızların yanı sıra elitlere hitap eden birkaç modern Müslüman kız okulundan mezun olmuştur (Heyat, 2002:57-58). Aynı dönemde, kadın kuruluşlarının en eskilerinden biri olan ve öncelikle kadın ve çocuklara yardım sağlama amacı taşıyan Müslüman Kadın Komitesi 1906 yılında Gence’de kurulmuştur (Tohidi, 1996:113). Yine bu dönemde, ilk ulusal kadın dergisi olan “Işık (1911)” da yayın hayatına başlamıştır.

ii.1918 Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi: 1917 yılında yaşanan Bolşevik Devrimi sonrasında yükselen bağımsızlık arzusu 28 Mayıs 1918 tarihinde *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC)*’nin kurulması ile sonuçlanmıştır. Sadece 23 ay ayakta kalan AHC tarafından kadınların özellikle kamusal alanda var olan sorunlarının çözümüne yönelik çaba sarf edildiği ifade edilmelidir. Bu kaspamda ilk olarak bağımsızlığın ilanı ile kabul edilen 6 maddelik İstiklal Beyannamesinin dördüncü maddesinde Cumhuriyetin millet, mezhep,

sınıf, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin ülke içinde yaşayan bütün vatandaşlara eşit mesafede olduğu beyan edilmiştir. Cumhuriyetin attığı en büyük adımların başında ise kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması olmuş, Azerbaycan, Doğu'da kadınlara siyasi haklarını tanıyan ilk Müslüman devlet olarak öne çıkmıştır. Böylece, Doğu'nun yeni bağımsız Müslüman devleti, siyasi yönelimini açıkça demokratik değerler üzerinde kurduğunu ilan etmiştir. 10 Aralık 1918 tarihinde geçirilen parlamento toplantısı sırasında ise kadın-erkek eşitliğini vurgulayan şu yasal düzenlemeler kabul edilmiştir (Nəsirova, 2019: 94):

- Her iki cinsiyet için 8 saatlik çalışma (Madde 28);
- Çalışanların haftada bir kez dinlenme hakkı (madde 29);
- 16 yaşından küçük olan çocukların çalıştırılmasının yasaklanması ve 16-18 yaş arasındaki gençlerin günlük çalışma süresinin 6 saati geçmemesi (madde 42);
- Kadınların sağlıklarına ve bedenlerine zararlı işlerde çalıştırılmasının yasaklanması
- Anne adaylarına doğumdan önce 4 ve doğumdan sonra 6 hafta olmak üzere toplamda 10 hafta ücretli izin sağlanması (Madde 43);
- Kadınların çalıştığı her fabrika ve iş yerinin çocuklar için kreşler kurması
- İşyerinde rahatsızlanan çalışanlara verilen ilaçların işyeri sahibince karşılanması ve hastalık süresince maaşlarının eksiksiz devam etmesi (Madde 50).

Görüldüğü gibi Cumhuriyet, kadın hakları ve kadının çalışma koşulları için somut ve son derece önemli adımları, içinde bulunduğu çalkantılı döneme rağmen ve dünyadaki seyrine göre oldukça erken bir dönemde atmıştır. Çok kısa süre hakimiyette kalabilen Cumhuriyetin bu düzenlemeleri onun, uzun vadede kadınların güçlenmesine ne ölçüde katkı sağlama potansiyeli taşıdığını gözler önüne sermektedir.

iii.Sovyet dönemi: Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin bütün çabalarına karşın, 1920'de Azerbaycan Sovyet Rusya tarafından işgal edilmiştir. Bu süreçte, tartışmaya açık da olsa, kadınlara yönelik önemli düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Bolşevikler tarafından iktidarın devralınmasından kısa bir süre sonra Bakü'de Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteryası Kadın Bölümü olarak adlanan "Zhenotdel" kurulmuş ve bu teşkilat kadın kulüpleri açmak, okuryazarlık kursları açmak, kadınlar arasında çalışacak kadroları hazırlamak ve kadınlar arasında politik okuryazarlığı yaymak gibi işlerle görevlendirilmiştir (Heyat, 2002:87).

Bu dönemde yasalar önünde kadınların eğitim, istihdam, sağlık hakları koruma kapsamına alınmış; siyasi ve sosyal yaşama aktif katılımları hükümet tarafından desteklenmiştir (Tohidi, 1996:111; Habibov ve diğerleri, 2017:125). Buna karşın, Sovyet sistemi altında kadınların özgürleşmesinde, kamusal-özel rol ve sorumluluklarında ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinde paradoksal gelişmelere tanıklık edilmiştir. (Heyat, 2006:407). Örneğin, 1920 yılında yasalaşan kürtaj, 1936'da yasaklanmış, 1955 yılında ise tekrar yasal hale getirilmiştir (Geiger, 1968; Juviler, 1978; Buckley, 1989'den akt.: Heyat: 2002:121). Yine, bu dönemde özel alanın tüm sorumlulukları kadına verilmiş, ideal kadın portresi "anne-eş" rolü üzerine kurgulanmıştır (Ağayeva, 2014:159). Buna karşın, siyasi yaşama katılması yönünde desteklenen kadınların⁶ Komünist Parti'deki oranı 1920 yılında %11; 1924 yılında %8,6; 1929 yılında %13,5'tir (коммунистка 1930'dan akt.:

⁶Bu desteğin demokratik bir sistem içinde verilmediğini ve siyasette yer almaya teşvik edilen kadınların Sovyet Rejimi'ne muhalif olma olasılığının olmadığı belirtilmelidir.

Ağayeva, 2014:161).⁷ Kural gereği, Parti Merkez Komitesi'nin siyasi bürolarında kadınların sayısı birden fazla olamamıştır. Birliği oluşturan Cumhuriyetlerin Komünist Partilerinin siyasi bürolarında da bu kurala uyulmuştur. Bu sebeple, 1919-1938 yılları arasında Siyasi Büronun Merkez Komitesi'nin 32 üyesi arasında hiç kadın üye yoktur (Zengin ve diğerleri, 2006:49-50).⁸ Bu durum, oluşturulmaya çalışılan sistemde kadın görünürlüğü istenmekle birlikte, onların karar alma mekanizmalarında etkili olabilecek kritik görevlerde bulunmalarının arzu edilmediği izlenimi uyandırmaktadır.

Diğer taraftan, İkinci Dünya savaşı sırasında kadın haklarıyla ilişkilendirilebilecek bir başka gelişme de yaşanmış ve ülke, savaşın kaderini etkileyecek bir kaynağa, petrole sahip olması nedeniyle önem kazanmıştır. Ülkelerdeki seferberlik hali Azerbaycan'a da yansımış, iş yaşamındaki emek ihtiyacı kadınlar ile kapatılmış, emek yoğun işler başta olmak üzere kadın istihdamında büyük bir artış yaşanmıştır. Örneğin; 1944'te Azerbaycan traktörlerinin %61,7'si kadınlar tarafından kullanılmış, inşaat işçilerinin %35.1'i ve sürücülerin %25.4'ü kadınlardan oluşmuştur. Savaş sırasında yaklaşık 25 bin Azerbaycanlı kadın petrol endüstrisinde çalışmıştır (Həsənov, 2016:58-59). Bu durum savaş sonrasında kadın istihdamının artmasına katkı sağlarken kadınların iş yaşamında yer aldığı sektörler çeşitlenmiştir. Örneğin 1970-1980 yılları arasında öğretmenlerin %47'si; doktorların %60'ı; öğrencilerin %43'ü, akademisyenlerin %37'si kadınlardan oluşmuş; 1985 yılına gelindiğinde Azerbaycan'da çalışan kadın sayısı yetmişli yıllara göre %171,6 oranında artmıştır (Ömərov, 2018; Aghayeva, 2019:97). Kadın istihdamında görülen bu artışa karşın ataerkil eğilimler sebebi ile özel alan yine kadın sorumluluğunda kalmaya devam etmiş, Azerbaycanlı kadınlar ev içi işlerin sorumluluğunu genel itibari ile erkeklerle paylaşmamışlardır. Öyle ki, kentsel alanda Azerbaycanlı kadınların ev işlerine harcadıkları ortalama süre, ev dışındaki iş sürelerine ek olarak, hafta içi günde üç saat ve hafta sonları günde yedi saattir (Heyat, 2002:116).

iv.1989-1991 dönemi (bağımsızlık süreci): Azerbaycan'da geçiş dönemi olarak kabul edeceğimiz *bağımsızlık öncesi dönem*'de ise toplumsal yaşamın keskin bir dönüşüme uğradığı görülmektedir. Ulusal alanda toplumsal cinsiyet algısında geriye gidiş yönünde bir eğilimle birlikte, küreselleşme, değişen demografik yapı ve özelleştirme uygulamaları gibi etmenlerin Azerbaycan'da kadınların statüsüne ilişkin karmaşa ve çelişkiler yarattığı ifade edilebilir (Habibov, Barret, Chernyak, 2017:127). Özellikle 1990 yılından önce hizmet sektörü kadın işgücü açısından etnik olarak ayrılmış görünmektedir. Sözelimi Ermeniler kıyafet yapımı ve güzellik hizmetleri gibi işlerde yer alırken, Rus kadınları ikram, otel ve mağazalar, eğlence gibi hizmet yoğun işlerde çalışmıştır. Ancak 1990'larda Ermenilerin ve büyük oranda Rusların da göç etmesi ile onlardan boşalan yerlere Azerbaycanlı kadınlar gelmiştir (Heyat, 2006:400). Bu durum kamusal yaşamda kadın görünürlüğünün artmasına katkı sağlamakla birlikte kadına yönelik bakış açısının ne şekilde evrildiği sorusunu cevaplamakta yetersiz kalmaktadır

v.Bağımsızlık sonrası dönem: Bu dönem incelendiğinde Azerbaycan'ın, bağımsızlığın hemen ardından ulusal ve uluslararası alanda, kadın haklarının tanınması ve geliştirilmesine yönelik olumlu bir gelişim gösterdiğine tanıklık edilmektedir. 1992 yılında Kadınların Siyasi Haklarına İlişkin Sözleşme'nin imzalanması Azerbaycan'da kadın haklarının korunmasının ne derece öncelendiğini göstermesi açısından önemlidir. Çok geçmeden 1995 yılında kabul edilen anayasa ile birlikte kadın ve erkeğin eşit olduğu kanunla vurgulanmış,

⁷Sovyet siyasi sisteminde kadınlara %30-%40 arasında kota şartı getirilmiştir.

⁸Sovyetler Birliğinin son dönemlerinde ise siyasette kadın oranı artış göstermiştir. Örneğin, 1985 yılında Azerbaycan Yüksek Sovyeti temsilcilerinin %39'unu, yerel düzeyde ise %48'ini kadınlar oluşturmuştur. Buna karşın kadınlar, çoğunlukta iktidar partisi tarafından atanmış olsalar da, siyasi organlardaki varlıkları sembolik bir anlamdan öteye gidememiştir (Tohidi, 1996:113-114).

cinsiyet ayrımcılığı yasaklanmıştır. Aynı yıl, Kadına Karşı Her Türk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildiri (CEDAW) onaylanmıştır. 1998 yılında Kadın Sorunları Üzre Devlet Komitesi kurulmuştur. 6 Mart 2000 tarihinde Cumhurbaşkanı, ülkenin kadınlara yönelik ilk Ulusal Eylem Planı (2000-2005)'nin temelini oluşturan 289 sayılı kararnameyi (Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Ulusal Cinsiyet Politikasının Uygulanmasına Dair⁹) imzalamıştır (ADB, 2019). Söz konusu Kararname ile Cumhurbaşkanı, mülteci kadınları da kapsayacak şekilde düzenlemelerin yapılması ve cinsiyet eşitliğini sağlayacak politikaların geliştirilmesi için doğrudan Bakanlar Kurulu'nu görevlendirmiştir (www.e-qanun.az/framework/597).

Bu çerçevede 26 Eylül 2000 tarihinde Azerbaycan Bakanlar Kurulu tarafından imzalanan 176 numaralı karara esasen “Mülteci ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kadınların Uygun İstihdamı Programı (Qaçqın və Məcburi Köçkün Qadınların Münasib İşlə Təmin Edilməsi Proqramı)” kabul edilmiştir. Ayrıca Bakanlık komite, şirket ve diğer devlete ait kuruluş ve teşkilatlarda olanaklar çerçevesinde kadın sorunları ile ilgilenen kişiler atanmasını kararlaştırmıştır (<http://www.e-qanun.az/framework-/499>). 2006 yılında kabul edilen “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” kanun ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından önemli bir hukuksal dayanak olmuştur. Bu yasanın amacı, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının her türünü ortadan kaldırarak, erkek ve kadınlar için kamusal yaşamın politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlarında eşit fırsatlar yaratmak suretiyle cinsiyet eşitliğini sağlamak olarak belirlenmiştir (№ 150-IIIQ, madde 1). 2010 yılında Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Kanunu kabul edilmiş ve şiddetle mücadelede özel alana yönelik düzenlemeler getirilmiştir (UN 2013:44). 2014 yılında ise “Anne ve çocuk sağlığının iyileştirilmesine yönelik (2014-2020) devlet programı (Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair (2014-2020) dövlət proqramı)” kabul edilerek anne ve çocuk sağlığı alanında sağlık hizmetlerinin kalitesinin iyileştirilmesi amaçlanmıştır (president.az/articles/12060).

Kadın konusunda atılan son adımlardan biri olan “Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış” stratejisinde de kadın konusuna değinilmiş ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin ortadan kaldırılmasına, işgücü piyasasında kadın ve erkekler için eşit fırsatların yaratılmasına ve iş yaşamında kadınların üst düzey makamlarda yer almasına yönelik devlet politikaları oluşturularak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yolunda ilerleme amaçlanmıştır. Bu bağlamda, “Azerbaycan'ın aile stratejisi”, cinsiyet eşitliği üzerine ulusal bir eylem planı, bir çocuk kodu ve bir ulusal çocuk stratejisi hazırlanması planlanmaktadır. Ayrıca, aile içi şiddete maruz kalan kadınlar için “aile psikiyatristleri” enstitüsü, yardım merkezleri ve sığınma evleri açılması ve erken evlilikten kaçınmaya yönelik bir sistem oluşturulması kararlaştırılmıştır (president.az/files/future-_en.pdf).

RESMİ VERİLERDE KADIN

Azerbaycan'da kadınların *demografik göstergeleri* incelendiğinde, doğumdan beklenen yaşam süresinde kadınların erkeklere göre daha avantajlı olduğu gözlenmektedir. Buna göre ülke nüfusunun %50,1'ini oluşturan kadınların ortalama yaşam süresi 78,2 yıl iken erkeklerde yaşam süresi 73,3'dür. Kentsel alanda yaşayanların %51,3'ü kadın iken kırsal alanda kadın oranı %50,6'dır (Dövlət Statistika Komitəsi, 2019:35).

Ekonomik veriler bağlamında ise kadının bu avantajlı konumunun dezavantaja dönüştüğü ileri sürülebilir. Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) alternatif olarak tasarlanan 2018 Kapsamlı Kalkınma Endeksi (WEF) kapsamında Azerbaycan ekonomisi gelişmekte olan ülkeler arasında üçüncü sırada yer almaktadır.

⁹1991 yılından sonra savaşa dönüşen Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalar, Ermenistan'ın Dağlık Karabağın yanı sıra 7 Azerbaycan kentini daha işgal etmesi ile sonuçlanmıştır. Söz konusu işgalle birlikte, Azerbaycan nüfusunun %12'si yerinden edilmiş ve mültecilerden oluşmakta; bu oranın da %50,2'si kadınlardan meydana gelmektedir (UNFPA, 2015:21).

Azerbaycan'ın Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişme Endeksi'ndeki puanı 2000-2015 yılları arasında artsa da uluslararası göstergeler söz konusu gelişimden kadınların erkeklerden daha az yararlandığına işaret etmektedir (ADB, 2019).

Dünya Ekonomik Forumu'nun düzenli aralıklarla çıkardığı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporunun son verilerine göre Azerbaycan cinsiyet eşitsizliğinde 153 ülke arasında 94. sırada yer almıştır. Böylece BDT ülkeleri¹⁰ içerisinde 6. sırada olan Azerbaycan yalnızca Ermenistan ve Tacikistan ile kıyaslandığında iyi durumdadır. Ayrıca, 4 faktöre dayalı olarak oluşturulan raporda *Ekonomik Katılım ve Fırsat Eşitliğinde* 33., *Eğitime Erişimde* 60., *Sağlık ve Hayatta Kalma göstergesinde* 152. ve *Siyasi Alanda Güçlenme göstergesinde* ise 140. sıradadır (World Economic Forum, 2019:12-13). Görüldüğü gibi, ekonomik göstergeler açısından ülkeler liginde alt sıralarda yer alan Azerbaycan'da- yönetimin kimi çabaları bulunmakla birlikte- daha büyük ve işlevsel adımların atılmasına ihtiyaç vardır. Bu noktada siyasette kadın kotalarının konulması, ekonomik alanda ise iş yerlerinde kadın çalışanların sayısının artırılması ve bu yönde atım atan işverenlere çeşitli teşvikler sağlanması gibi düzenlemeler getirilebilir.

Tablo 1: 2019 Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu (Seçilmiş Göstergelerde)

	İşgücüne katılım oranı % ve sırası	Benzer işler için ücret eşitliği	Yasama organları üst düzey yetkililer, yöneticiler %	Okuma-yazma oranı, %	Yükseköğretime kayıt, %	Sağlıklı yaşam beklentisi, yıl	Parlamentodaki kadınlar, %	Bakanlık pozisyonundaki kadınlar, %
Kadın	69.2	-	38.1	99.7	29.7	66.9	16,8	0
Sıralama	22	12	39	57	1	1	107	145
Erkek	74.2		61.9	99.9	25.9	62.8	83,2	100

Kaynak: 2019 Global Gender Gap Report

Tablo 1'de görüldüğü gibi, okuma-yazma, işgücüne katılım¹¹ ve sağlıklı yaşam beklentisi göstergelerinde kadın oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Sovyet sisteminin uygulamış olduğu politikaların etkisi ile okur-yazarlık oranı Azerbaycan kadınlarının en avantajlı olduğu göstergelerden biridir. Buna göre, Azerbaycan resmi verilerine göre, 15 yaş ve üstü erkek okuryazarlık oranı %99,9; kadın okuryazarlığı oranı %99,7'dir. Okur-yazarlıkta kırsal ve kentsel alanlar arasında bir fark bulunmamaktadır (www.stat.gov.az/source/gender/). Eğitim, kadın istihdam oranını etkileyen temel etmenlerin başında gelmekte; kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işsizlik oranları azalmaktadır. Buna göre Azerbaycan'da ilköğretim mezunu işsizler içinde kadınların oranı %85,7 iken, yükseköğretim mezunu işsizler içinde kadınların oranı %46'dır (Dövlət Statistika Komitəsi, 2019:140). Yine, oranın düşüklüğüne karşın kadınların yükseköğretime kayıt sıralamasında Azerbaycan 1.sırada yer almıştır. Ülke resmi verilerine göre, devlete ait yükseköğretim kurumlarında kadınların oranı 2018/2019 öğretim yılının başında %48'dir. Ancak kadınlar

¹⁰Özbekistan listede yer almamıştır.

¹¹Asya Kalkınma Bankası verilerine göre, Azerbaycan'da işgücü içerisindeki kadınların oranı %48,1'dir. Kadınların %42,1'i tarımda; %18,2'si ticarete; %11,7'si eğitimde; %6,1'i sağlık ve sosyal alanda; %3,5'i ise gıda sektöründe çalışmakla birlikte çalışan toplam %82'lik oranın bu beş sektörde GSYİH'ye katkıları sadece %27'dir. Genel olarak, kadınlar erkeklerin işgücü piyasasında kazandıklarının sadece %50,6'sını kazanmaktadırlar. Kayıtlı işletmelerin sadece %21,5'i kadınlar tarafından işletilmektedir (ADB, 2019).

ağırlıklı olarak pedagoji, sosyal bilimler, sağlık bilimleri, ekonomi ve yönetim, kültür ve sanat alanlarında eğitim almaktadır (Dövlət Statistika Komitəsi, 2019:98-100). Bu durum Azerbaycan'da toplumsal cinsiyet algılarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir ama aynı zamanda kadın istihdamındaki başlıca sorunlardan biri olan kadınların belirli mesleklerde yoğunlaşmaları sorununun da nedenidir.

Rapora göre kadın oranlarının en düşük olduğu alan ise siyaset ve yönetim kademeleridir. Buna göre Azerbaycan 153 ülke arasında bakanlık pozisyonundaki kadın oranında 145.; parlamentodaki kadın oranında ise 107. sırada yer almıştır. Bu durum ülke resmi verileri ile de desteklenmekte, çalışma yaşamındaki kadınlar üst düzey ya da yönetim kademelerinde genellikle daha az temsil edilmektedir. Buna göre 2019 yılı verilerine göre yönetim ve devlet personeli alanında idari pozisyonda olan kadın oranlarına bakıldığında, 1 kadın cumhurbaşkanı yardımcısı, 1 kadın icra hakimiyeti¹² başkanı, 77 kadın başkan yardımcısı (172 Yerli icra hakimiyeti başkan yardımcısı erkeğe karşın), 173 kadın şube müdürü (3039 erkek şube müdürüne karşın), 220 kadın şube başkan yardımcısı (2366 erkek şube başkan yardımcısına karşın), 326 kadın sektör müdürü (1423 erkek sektör müdürüne karşın) bulunmaktadır. Eğitim alanındaki yüksek kadın oranlarına karşın 2018 yılında, tam zamanlı ortaokullarda yönetici olarak çalışan kadınların oranı yalnızca %36,5'tir. Akademide kadın oranı %52,3 ile erkeklerden yüksek olmakla birlikte yönetici kademesinde yer alan kadın oranı oldukça azdır. Örneğin ülkede rektörlerin %9,8'i, rektör yardımcısı ve şube müdürlerinin %20,1'i, dekanların %23,8'i, kafedra müdürlerinin (bölüm başkanlarının) ise %26'sı kadındır. Kadın sayısı en fazla %70,9 ile öğretmen ve asistan statüsündedir (Dövlət Statistika Komitəsi, 2019:23). Mevcut verilerden hareketle, kadınların karar alma mekanizmalarında daha az yer almalarının, onların sorunlarının daha az gündeme gelmesine neden olduğu ifade edilebilir. Durumun başka bir boyutu da kuşkusuz toplumsal rollerle ilgilidir. Öyle ki, iş yaşamının ağır stres ve sorumluluğu altında olan kadın, özel alanda da öncelikli yükümlü olarak görülmektedir. Bu nedenle, kadınların kendi istekleri ile de yönetim mekanizmalarını tercih etmemeleri de söz konusu olmaktadır.

Öte yandan, BM verilerinde de Azerbaycanlı kadınların durumu pek de iç açıcı görünmemektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından 1990 yılından bu yana her yıl hazırlanan İnsani Gelişme Raporu'nda Azerbaycan'a ilişkin veriler bu bağlamda ilgi çekicidir. Tablo 2'de görüldüğü üzere İnsani Gelişim kategorisinde 189 ülke içerisinde Azerbaycan 87. sırada yer alarak BDT ülkeleri içerisinde en iyi insani gelişim gösteren 5.ülke olmuştur. Ayrıca, Rapora göre, Azerbaycan cinsiyet eşitsizliği endeksi sıralamasında 70. sıradadır.

Tablo 2: BM İnsani Gelişme Raporu 2019 (Seçilmiş Göstergelerde)

Azerbaycan		
İnsani Gelişim Kategorisi 87 (189 ülke içinde)		
	Kadın	Erkek
Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	70	
Doğumdan Beklenen Yaşam Süresi	75,3	70,3
Yetişkinlerde En az Ortaöğrenim Görme Oranı (25 yaş ve üstü)	93,9	97,5
Yıllık Kişi Başı GSMH (2011 yılı)	9,849	20,656
İşgücüne Katılım Oranı (15+)	63,1	69,7
Ergen Doğum Oranı (1000 kadın için, 15-19 yaş arası)	55,8	-
Anne Ölüm Oranı (100 bin canlı doğumda)	25	-
Parlamentodaki Kadın Oranı	16,8	-

Kaynak: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf>

¹² Merkezi idarenin taşra teşkilatı

Yine, raporda doğumdan beklenen yaşam süresinin erkeklerden 5 yaş daha fazla olduğu, her 100 bin canlı doğumdaki anne ölüm oranının 25 olduğu ve her 1000 kadından 55,8'inin de ergenlik çağında anne olduğu belirtilmektedir.¹³ İşgücüne katılım oranında kadınlar erkeklere yakın bir oranda istihdam edilmekle birlikte (%6,6), 2011 yılı kişi başı GSYH miktarı kadınlar için 9 bin 849 dolar iken erkeklerde 20 bin 656 dolardır. Bu durum kadın istihdamı konusunda kimi sorunların varlığına işaret etmektedir.

Bu sorunların başında kadınların ağırlıklı olarak belirli sektörlerde yer alması gelmektedir. Örneğin, ülkede eğitim ve sağlık sektöründeki kadın görünürlüğü yüksek olmasına rağmen, matematik, bilgi-iletişim gibi alanlarda kadın oranları düşüktür. Ülkede sağlık ve sosyal hizmetler alanında çalışanların %77,6'sı, eğitim alanında çalışanların %73,1'i, dinlenme, eğlence ve sanat alanında çalışanların ise %62,9'u kadındır. Bilgi ve iletişim alanında çalışan kadınların oranı ise %29,7; inşaat alanında %7,1; imalat sanayiinde %24,9 ve madencilik endüstrisinde %13,4'tür (Dövlət Statistika Komitəsi, 2019:120-121).

Siyasi, idari ve yargı alanında etkin pozisyonlarda kadın oranlarının az olması istihdam alanında görülen bir diğer sorundur. Buna göre 2018 yılı verilerine göre, ülkedeki kadın hâkim oranı sadece %14,7'dir. Ülkede yalnız 40 kadın noter ve 65 kadın hâkim bulunmaktadır (Hüseynova, 2018:16-18).¹⁴

İstihdam alanındaki sorunlardan bir diğeri de ücret sorunudur ve bu durum kadınların ülke ekonomisine olan getirilerini olumsuz etkilemektedir. Buna göre kadınların ağırlıklı olduğu sektörlerde dahi kadınlar, erkeklerden daha az kazanmaktadırlar. Örneğin, sağlık ve sosyal hizmetler alanında çalışan kadınlar aynı alanda erkeklerin kazandığı ücretin %74,3'ünü; eğitim alanında kadınlar erkeklerin kazandığının %79,1'ini; dinlenme, eğlence ve sanat alanında çalışan kadınlar aynı alandaki erkeklerin kazandığı ücretin %67,1'ini kazanmaktadır. Genel olarak bakıldığında ise, kadınların ortalama aylık nominal ücretinin erkeklerin ücretine oranı %53,8'dir (Dövlət Statistika Komitəsi, 2019:126).

Söz konusu veriler ülkede 2007 yılında 1500 katılımcıdan oluşan anket verileri¹⁵ ile birlikte değerlendirilebilir. Buna göre, kadınların %61,8'inin eşit iş için eşit ücret eşitliğine inandığını ve kadınların üçte birinden fazlasının (%36,1) eğer kocası çalışıyorsa bir kadının çalışmaya ihtiyaç duymadığını ortaya çıkarmıştır (UNDP, 2007). Bu gibi algı ve tutumlar, kamusal alanda kadınların ya yeteri kadar yer almamaları ya da iş yaşamında kadın-erkek arasındaki adil ve eşit olmayan şartların oluşması gibi sonuçları destekler niteliktedir.

AZERBAJCAN'DA KADINLARIN SİYASETTE VE YÖNETİMDEKİ GÖRÜNÜRLÜĞÜ

Uzun yıllar Çarlık ve Sovyet hakimiyeti altında kalan Azerbaycan'ın, 1918 yılında bağımsızlığını ilan ettiği zaman almış olduğu en önemli kararlardan biri de, birçok gelişmiş ülkeden çok daha önce, kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanımış olmasıdır. 23 ay ayakta kalabilen genç Cumhuriyet, Nisan 1920'de Sovyetler

¹³Kadın sağlığı ile ilgili Azerbaycan resmi verileri incelendiğinde 2018 yılında her 100 bin canlı doğumda kentlerde 13,4 anne; köylerde 11,2 anne ölümü gerçekleşmiştir. Kentlerde her 1000 çocuktan 15,5'i, köylerde ise 5'i çocuk vefat etmiştir. 915 aile içi şiddet mağduru kadın vakasına karşı 306 erkek şiddet mağduru vakası gerçekleşmiştir. Mağdur kadınların %4,6'sı kasten öldürülmüştür. 2018 yılında 18 yaşından küçük çocuk gelinlerin sayısı 338 iken 18 yaşından küçük evlenen erkek kaydı bulunmamaktadır. 2018 yılında 15-49 yaş arası toplam 526 kişiye HIV virüsü tanısı koyulmuştur. Bu sayının %32,1'ini kadınlar oluşturmaktadır (Dövlət Statistika Komitəsi, 2019).

¹⁴İdari ve siyasi pozisyonlardaki kadın görünürlüğüne ilişkin veriler bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

¹⁵Derinlemesine görüşmeler yoluyla 80 odak grubunda 50'den fazla uzmanla 2007 Ulusal İnsani Gelişme Raporu için temel teşkil edecek Toplumsal Cinsiyet Tutumları Anketi, Norveç Kraliyet Hükümeti'nin mali desteği, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Azerbaycan Hükümeti iş birliği ile gerçekleştirilmiştir.

tarafından işgal edildikten sonra kadınların siyasi görünürlüğü'nün Sovyet iktidarının vitrini olmaktan öteye geçemediğini ifade etmek olanaklıdır.¹⁶ Bu dönemde, kadınların siyasi organlarda %33'lük bir oranda temsil edildiği görülmektedir. Örneğin 1989'da kadınlar yasama organının %40'ını oluşturmuştur (ADB, 2019:49). Bu yüksek temsil oranına karşın, karar alma mekanizmalarında ve yönetimin yüksek kademelerinde kadınlar yer alamamıştır.

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, siyasi yönelimini demokratik değerlerin benimsenmesi ve korunması üzerine inşa etmiş, toplumun yarısını oluşturan kadınlar ülkenin içinde bulunduğu zorlu koşullara rağmen görmezden gelinmemiştir. Ancak yasal mekanizmalar yoluyla kadınlara haklarının verilmiş olmasına, kadın erkek eşitliğinin anayasa ve diğer yasalarda vurgulanmasına ve nihayet AHC'nin varisi olarak önemli bir sorumluluğa sahip olmasına karşın Azerbaycan'da kadınların siyasi ve yönetsel konumlarının istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir.

Bağımsızlık sonrasında Azerbaycan'da 1995, 2000, 2005, 2010, 2015 ve 2020 olmak üzere 6 adet parlamento seçimi yapılmıştır. Buna karşın siyasi ve ekonomik sorunların öncelendiği ülkede, kadın temsili 1991'de oldukça düşük (%6) olmuştur (ADB, 2019:49). Son olarak 2020 yılında gerçekleştirilen seçimler incelendiğinde 1.038 erkek adaya karşı 276 kadın milletvekilliği için aday olmuştur (Report Informasiya Agentliyi, 2020). Seçim sonrasında parlamentodaki kadın oranı ise %18'e yükselmiştir.

Tablo 3: Ulusal Meclisteki Kadın Görünürlüğü

	Parlamento Seçimleri			
	Kadın		Erkek	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
1995	15	12,1	109	87,9
2000	13	10,5	111	89,5
2005	14	11,2	111	88,8
2010	20	16,0	105	84,0
2015	20	16,8	99	83,2
2020	22	18,0	99	83,2

Kaynak: Milli Meclisin ve Milli Seçim Kurulunun sayfalarından faydalanılmıştır.

Parlamentolararası Birliğin verilerine göre, dünyada kadın milletvekillerinin oranı %25'tir. Azerbaycan'da ise 2020 yılında yapılan son milletvekili seçimlerinde bu oran %18'dir. Son seçimler ile Azerbaycan, Rusya dışındaki diğer BDT ülkelerine göre daha az kadın vekile sahip ülke olmuştur (Inter Parliamentary Union, 2020)¹⁷. Tablo 3 incelendiğinde, Azerbaycan'da 1995 yılında 15 olan kadın milletvekili sayısı aradan geçen çeyrek asra rağmen ancak 7 kişi yükselerek 22'ye ulaşabilmiştir. Başka bir deyişle 5 seçim boyunca parlamentoya yalnız 7 kadın vekil eklenmiştir.

¹⁶1985 Azerbaycan Yüksek Sovyetine atanan 450 milletvekilinden yüzde 38,9'u kadın, yüzde 61,1'i erkektir. Kadın milletvekillerinin yüzde 53,1'i kırsal kesimde çalışan kadınlardır. Fabrika ve tarım işçilerini birlikte düşünülüğünde kadın milletvekillerinin yüzde 85,4'ü nispeten düşük statüdeki işlerde çalışan işçilerden oluşmaktadır. Yine söz konusu dönemde yirmi sekiz erkek bakana karşın yalnız bir kadın bakan vardır (Buckley, 1987:229-231).

¹⁷Ülkelerin yapmış olduğu son seçimlere göre parlamentodaki kadın oranı en yüksek olan BDT ülkesi %40 ile Belarus, en düşük olan ülke ise %15,78 ile Rusya'dır.

Azerbaycan Bakanlar Kurulu'nun yapısı incelendiğinde, buradaki kadın oranlarının da yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Öyle ki, 17 bakanlık içerisinde hiç kadın bakan bulunmazken, 7 Komite içerisinde yalnız bir kadın başkan (Aile, Kadın ve Çocuk Sorunları Üzre Devlet Komitesi Başkanı) bulunmaktadır. Bakanlık teşkilatı içerisinde yer alan 7 adet "Xidmət" ve "Agentlik" yapılanmalarının başında kadın yönetici bulunmamaktadır. 2020 Şubat seçimlerinden sonra milli meclisin başkanlığına bir kadın getirilmiş olmakla birlikte 3 başkan yardımcısı ve milli meclis içerisinde yer alan 2 Komisyonun başkanı da erkektir. Yine, cumhurbaşkanının 2006 yılındaki her ilçe ve/veya kente atanan başkan yardımcılarında en az birinin kadın olması yönündeki talebinden dolayı ülkenin 80 bölgesinde 178 erkeğe karşı 77 kadın, icra hakimiyetlerinde başkan yardımcısıdır. Buna karşın ülkede yalnız bir icra hâkimi başkanı kadındır (State Statistical Committee, 2017: 66'dan akt: State Statistical Committee, 2019). Merkezi yönetimin taşra teşkilatları olan icra hakimiyetleri buldukları bölgelerde belediyelerden farklı olarak önemli sorumluluklar ve görevlerle donatılmışlardır. Halka yakın birimler de oldukları düşünüldüğünde bu yapılanma içerisinde kadın temsiline önemi daha da artmaktadır. Ancak Azerbaycan Cumhurbaşkanının talebine rağmen başkan yardımcılığı görevinde kadın oranının oldukça azdır. Ne var ki, icra hakimiyeti başkanlarının doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atandığı düşünüldüğünde bu sorunun çözümünün zor olmadığı da kolaylıkla görülebilmektedir.

Yerel alana bakıldığında¹⁸ 1999 yılındaki ilk belediye seçimlerinde %1,71 olan kadın belediye meclis üyesi oranı 2019 yılındaki son seçimde %38,81'e yükselmiştir (belediye.info/new-/details/-qadinlarimiz-ictimai-siyasi-fealiyyetde-feal-olmalidirlar--38.htm; "Seçki-2020" Müstəqil Media Mərkəzi, 2020).¹⁹ Kadınlara en yakın yönetim mekanizması olarak da öne çıkan belediyeler hemşehri anlayışının sürdürüldüğü yerleşim birimlerinin yönetim merkezidir. Kadınların katılım olanaklarının daha olanaklı olduğu yerel siyasetin/yönetimin/temsiline, cinsiyet eşitsizliğine dayalı sorunların çözümünde önemli bir rolü bulunmaktadır. Ulusal seçimlerle kıyaslandığında Azerbaycanlıların daha az ilgi gösterdiği yerel siyasette kadın temsili daha yüksek orandadır²⁰. Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi'nin 41 ülkeyi kapsayan 2019 yılı raporu incelendiğinde, Azerbaycan'ın yerel meclisteki kadın oranı ile birçok Avrupa ülkesinden daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Buna karşın aynı Rapora göre Fransa, İzlanda, İsveç ve Ukrayna'da yerel düzeyde seçilenlerin %40'tan fazlası kadındır. Aralarında İsviçre (%31.2), Norveç (%39), Finlandiya (%39), Hollanda (%31.7) gibi ülkelerin bulunduğu on yedi ülkede belediye meclislerinde %30 ile %40 arasında kadın bulunmaktadır (CEMR, 2019).

Yerel ve ulusal alandaki kadın oranları birlikte değerlendirildiğinde bağımsızlık sonrası dönemde kadınların yönetim kademelerinde görünürlükleri artmış olmakla birlikte 1918 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermiş bir ülkede söz konusu oranların daha yüksek olması beklenebilir. Gelenek, görenek ve toplumsal normların kadınların özel ve kamusal alandaki varlıklarını olumsuz etkilemesi nedeni ile kadınlar istihdam edilseler dahi üst düzey pozisyonlara yükselmeleri kolay olmamaktadır. Bu durum Sovyet sisteminin kadın politikaları ile örtüşmekte ve karar alma noktasında kritik öneme sahip kademelerin eril bakış açısı ile

¹⁸Azerbaycan Anayasası'na göre yerel yönetimler kapsamında Belediyeler faaliyet göstermekte, ülkede Türkiye'ye benzer şekilde Büyükşehir Belediyesi yapılanması bulunmamaktadır. Belediye meclis üyeleri seçimle belirlenmekte, belediye başkanları ise belediye meclis üyeleri tarafından seçilmektedir.

¹⁹2004 yılında %4 olan kadın belediye üyesi oranı 2014 yılında %35'e yükselmiştir. Avrupa Şurası tarafından yapılmış araştırmaya göre bu artış 2016 yılında Avrupa ülkeleri arasında son 15 yılın en büyük artışı olarak açıklanmıştır (Göyüşqızı, 2019).

²⁰Örneğin 2019 yılındaki son yerel seçimde katılım oranı %32,69, 2020 genel seçimlerindeki katılım oranı ise %46,84 olarak gerçekleşmiştir (www.msk.gov.az/az/elections/9/)

şekillenmesine sebep olmaktadır. Son zamanlarda kadın sorunlarına duyarlılık gösteren güçlü bir figür olarak Mehriban Aliyeva'nın cumhurbaşkanı yardımcısı olması ve yeni dönemde milli meclis başkanının da kadın olması umut verici gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca çoğunlukla cinsiyeti sebebi ile ötekileştirilen ya da ikinci plana atılan kadınlar ancak 19.yüzyılda haklarını aramak için örgütlenebilmişlerdir. "Eksik ya da fazla değil, sadece eşit bir dünya" hayal eden kadınlar için vatandaş sayılmanın somut göstergesi sayılan siyasal katılım hakkını elde edebilmek oldukça zorlu mücadeleler gerektirmiştir. Nihayet 100 yıl sonra dünyanın birçok ülkesinde vatandaşlığın simgesi sayılan siyasi hakların kadınlara yasal anlamda verilmesi önemli bir gelişme olsa da dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların ulusal ve yerel parlamentolarda aynı oranda temsil edildiğini bugün bile söylemek zordur.

Doğuda ilk defa kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan AHC, 23 aylık bağımsızlık sürecinde kadınların kamusal hayata katılımını sağlayacak önemli yasal düzenlemelere imza atmıştır. 1991 yılındaki bağımsızlık sonrası onun varisi olduğunu ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti de ilk olarak kadınların yasal anlamda eşitliğini sağlamış ve eşitliği anayasal hüküm olarak belirlemiştir. Geçen yıllar içinde Azerbaycan'da kadınların siyasette ve yönetim kademelerindeki görünürlüğü konusuna odaklanmış olan bu çalışma ile ülkede kadın haklarının gelişim süreçleri değerlendirilmiş ve kadın görünürlüğü resmi istatistiksel veriler ışığında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan'da eğitim ve istihdam göstergelerinde görece olarak yüksek orandaki kadın görünürlüğü, yönetsel alanda ve karar alma mekanizmalarında azalma eğiliminde olduğu görülmüştür. Yerel alanda daha yüksek olan kadın temsiline karşın, ülkede ulusal parlamentodaki kadın görünürlüğü tatmin edici değildir. Azerbaycan'da 90'lı yıllardan bu yana kadın milletvekili oranı artmış olsa da meclisteki kadın oranı %18'i aşamamıştır. Bu noktada dikkat çeken hususlardan biri, yapılan son seçimlerde yaklaşık her dört erkeğe karşı bir kadının milletvekili adayı olmasıdır. Bu da seçimi kazanan adaylar arasında erkeklerin sayıca fazla olmasına sebep olmaktadır. Adaylık konusundaki çekince, kadınların siyasete mesafeli olması ve toplumsal cinsiyet rollerinin ülkede katı sınırlarla çizilmiş olması üzerinden yorumlanabilir. Bu noktada kadınlara yönelik kotaların koyulması siyasette kadın görünürlüğü artırılmasına yönelik bir adım olabileceği gibi Cumhurbaşkanı'nın son seçimlerde adaylık konusunda özellikle gençlere yaptığı çağrının kadınlara yönelik olarak da yapılması, Azerbaycan'da siyasette kadın görünürlüğü artması için önemli bir adım olarak nitelendirilebilir.

KAYNAKÇA

- ACAR, H. (2019). "Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın", *İnsan&İnsan*, 6(21): 395-411
- ADB (2019). *Azerbaijan Country Gender Assessment*, Asian Development Bank, Philippines.
- AFŞAR, B. ve ÖĞREKÇİ S. (2015). "Tarihsel Süreçte Kadının Gelişimi ve Ekonomideki Rolü: Toplayıcı Kadından Günümüz Kadınına Dönüşüm", *Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 17(1): 65-86.
- AGHAYEVA, M. (2019). *Azerbaycan'da Kadınların Siyasal Hayatta Temsili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- AĞAYEVA, K. (2014). *Azərbaycanda Gender Məsələləri, Dərs Vəsaiti*, Qərb Universiteti, Bakı.

- AYDIN YILMAZ, S. (2015). Cinsiyet Eşitliği ve Adalet Perspektifinden Türkiye’de Kadının Siyasal Alana Katılımı, <http://kadinrastirmalari.kadem.org.tr/cinsiyet-esitligi-ve-adalet-perspektifinden-turkiyede-kadinin-siyasal-alana-katilimi/> (Erişim Tarihi: 18.02.2020)
- UNDP Azerbaijan (2007). Gender Attitudes in Azerbaijan: Trends and Challenges, Azerbaijan Human Development Report 2007.
- BERKTAY, F. (2004a). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 7.
- BERKTAY, F. (2004). Giriş: Karşılıklı Anlayış ve İş birliği için Köprüler Kurmak, Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar, Derleyen: Fatmagül Berktaş, İstanbul: KA-DER Yayınları.
- BESSIERES, Y. and NI~DZWIECKI, P. (1991). Women in the French Revolution (1789). The Institut pour le Developpement de l, Espace Culturel Europeen.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2007). <http://www.unhcr.org.tr>, (Erişim Tarihi: 01.03.2020)
- BUCKLEY, M. (1987). Female Workers By Hand and Male Workers By Brain: The Occupational Composition of The 1985 Azerbaidzhan Supreme Soviet, Soviet Union, 14, No:2: 229-237
- CEMR (2019). Women in Politics Facts and Numbers, <https://www.ccre.org>, (Erişim Tarihi: 01.03.2020)
- ÇAHA, Ö. (2001). “Türkiye’de Kadın Hareketi Tarihi: Değişen Bir Şey Var mı?”, <https://kadem.org.tr/turkiyede-kadin-hareketinin-tarihi-degisen-bir-sey-varmi/>
- Dövlət Statistika Komitəsi (2019). Azərbaycanca Qadınlar və Kişilər, Bakı. <https://www.stat.gov.az/source/gender/>
- HABİBOV, N., BETTY JO B. and CHERNYAK, E. (2017). Understanding women's empowerment and its determinants in post-communist countries: Results of Azerbaijan national survey, Women's Studies International Forum 62: 125–135
- HAQVERDİYEVA, K. (2009). Azərbaycanca gender bərabərliyinin təmin edilməsi və qadın harəkəti, Tarix və Onun Problemləri, 4: 196-206
- HƏSƏNOV, R. (2016). Müharibə dövründə qadınlar və zorakılıq, Qərb Universiteti Elmi Xəbərlər, 1: 58-62.
- HEYAT, F. (2002). Azeri Women in Transition, Women in Soviet and Post Soviet Azerbaijan, Central Asia Research Forum, School of Oriental and African Studies, University of London, New York.
- HÜSEYNOVA, H. (2018). Dövlət Qadın Siyasəti, Qadın Hüquqlarının Müdafiəsi Beynəlxalq və Milli Aspektlər, Dərs Vəsaiti, Bakı, 13-24.
- NƏSİROVA, T. (2019). Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qadın siyasəti, Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin Jurnalı, 1(60).
- NURIYEVA, İ. (2019). Azərbaycan Tarixi, Elm və Təhsil, Bakı.
- ÖMƏROV, V. (2018). “Ulu Öndər Heydər əliyevin və Dövlət Başçısı İlham əliyevin uğurlu gender siyasəti”, 19 oktyabr, <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=vtls000611280>

- ÖZTÜRK, Z.A. (2012). Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 3(1): 1-33.
- RACZ, E. (1952). “The Women's Rights Movement in the French Revolution”, Science&Society, 16(2): 151-174
- Report Informasiya Agentliyi (2020). “Parlament seçkilərində kişi və qadın namizədlərin sayı açıqlandı”, 10 fevral, <https://report.az/siyasi-xeberler/daxili-siyaset/parlament-seckilerinde-qadin-ve-kisi-namizedlerin-sayi-aciqlandi/>
- Republic of Azerbaijan State Statistical Committee (2017). Women and Men in Azerbaijan. Baku
- SANCAR, S. (2018). Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, CEİD Yayınları, Ankara.
- SARIKAYA, E. (2019). Kadının Siyası Hakları Tarihçesi, 2019/4, TAÇESE Yayınları, Ankara.
- GÖYÜŞQIZI, S. (2019). “Qadınların ictimai-siyasi proseslərdə aktivliyi”, <http://ganjanews.az/2019/10/14/c%C9%99-miyy%C9%99t/qad%C4%B1nlar%C4%B1n-ictimai-siyasi-prosesl%C9%99-rd%C9%99-aktivliyi.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2020)
- SHAFFER, B. (2002). Azeri Türkleri, Türkler (Edt.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Cilt 20, Türk Dünyası, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 1085-1095
- SİPAHI, E. B. ve ÖZSOY, B. (2015). Kadın Dostu Kent İmgesi Sorunları ve Beklentileri Bağlamında Gaziantep’li Kadınlar Üzerine Bir Araştırma, Aktaş Ofset Matbaacılık, Ankara
- SUMBAS, A. (2015). Kadının Politik Temsil Meselesi Üzerine Bir Tartışma, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakülteler Dergisi, 53: 103-121.
- TOHIDI, N. (1996). Soviet in Public, Azeri in Private, Gender, Islam and Nationality in Soviet and Post-Soviet Azerbaijan, Women's Studies International Forum, Vol: 19, No:1/2: 111-123.
- UN (2013). Post 2015 Development Agenda, ‘The Future We Want’ National Consultations in Azerbaijan Final Report, Baku.
- UN (2015). The World’s Women 2015 Trends and Statistics, Department of Economic and Social Affairs, New York.